

Radikalizace, ideologie a islámský fundamentalismus

Zora Hesová

Téma radikalizace je v posledních letech jedním z nejskloňovanějších. Většinou je vyslovováno ve spojení s islámem, ruku v ruce s obratem tzv. „radikalizace islámu“ a s představou, že muslimové jako takoví mají tendenci se radikalizovat a že muslimská migrace je faktorem radikalizace. Tato představa je do velké míry založena na reálných násilných událostech – násilí ve jménu islámu v první řadě cíleně inscenují džihádisté. Tyto obraty ale svádí k rychlému spojování obtíží sociální integrace bývalých gastarbeiterů s migrací z Blízkého východu na jedné straně, s politickým násilím ve jménu islámu na straně druhé.

Pochopit mechanismy a rizika radikalizace je stěžejní pro prevenci politického násilí. V této optice můžeme dnes rozšířenou, ale neproduktivní teoretickou debatu o vztahu islámu a násilí ponechat zcela stranou; naopak je nutné pokusit se analyzovat povahu procesů radikalizace, jejich ideové a organizační zdroje, a zejména jejich vztah k muslimským menšinám a k procesům migrace obecně.

Když hovoříme o radikalizaci, hovoříme o konkrétním jevu, který nepostihuje muslimy a islám obecně, ale specifický proud islámského fundamentalismu. Tento text nemá ambice proniknout do komplikovaných a stále ještě málo poznanych procesů radikalizace, ale pokusí se alespoň definovat základní pojmy a vymežit vztahy mezi radikalizací, islámem a islamistickou ideologií.

Definice: náboženství, fundamentalismus, radikalismus

Radikalizace a extremismus

Radikalizace se obecně definuje jako nabývání krajních názorů a vyhrocených postojů jednotlivce k danému tématu, či šíření krajních (extrémních) názorů a vyhrocených postojů v dané skupině lidí. Hovoříme-li o radikalizaci, je třeba upřesnit, čeho se tyto postoje týkají a na koho a proti čemu se obrací. Mnohé podoby radikalizace týkající se osobních, uměleckých, etických ale i náboženských praktik jsou společensky irelevantní; společensky relevantní jsou ty, které mají přímý nebo nepřímý dopad na společenské vztahy a politické poměry. Tématem debaty je tedy od začátku politický extremismus, který Ministerstvo vnitra ČR definuje následovně: „Pojmem extremismus jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných norem, vyznačují se prvky netolerance a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku.“¹

Konkrétně tedy jsou krajní postoje a vyhrocené názory relevantní a nebezpečné tehdy, když se otevřeně staví do protikladu s ústavním pořádkem, např. popírají lidská práva, občanská práva, rovnost společenských skupin, demokratické zřízení, např. vyzýváním k násilí či přípravou k násilí, propagací silně netolerantních postojů, a když popírají práva skupin. Obhajoba a vyzývání k násilí a popírání ústavního pořádku jsou jasné linie, které vyznačují extremismus; netolerantní projevy jsou nežádoucím jevem, jehož intenzitu a dopady je nutné v konkrétních případech posoudit.

Radikalizace je ale vždy praktický, a tím pádem i politický jev: vychází z krajních názorů (např. kurdský etnický separatista nebo libyjský protikoloniální povstalec hlásající nemožnost národního života v daném státním útvaru) a, s nimi spojených cílů (politické osvobození vyhnáním okupanta z teritoria), přičemž obhajuje či legitimizuje krajní prostředky k jeho dosažení (násilné povstání, terorismus).

¹ Co je extremismus, dostupné online: <http://www.mvcr.cz/clanek/co-je-extremismus.aspx>

Radikalizace a náboženství

V případě náboženského radikalismu je také třeba rozlišovat mezi takovými formami krajních postojů a praktik, které jsou společensky irelevantní, a těmi, které nesou riziko násilí či šíření netolerantních postojů. Společensky rizikové projevy radikalizace náboženského typu jsou opět ty, které se týkají politických a společenských postojů dané skupiny. Netýkají se naopak, striktně viděno, náboženství jako takového. Pojem radikalizace určitého náboženství nás totiž zavádí do domény teologie, kde obětující se matka Tereza, putující sadhu nebo asketický súfi představují radikálního křesťana, hinduistu nebo muslima, kteří dovádějí svou náboženskou praxi do (někdy obdivuhodných) extrémů. Jejich antisystémové až antinomické a nihilistické postoje jsou radikální, ale nenesou nutně společenské riziko.

Radikalizace v našem smyslu ale tkví v nabývání krajních společenských postojů (např. potřeba totální společenské segregace dané skupiny) a politických názorů (např. týkajících se legitimacy použití násilí pro politické cíle). Radikalizace se tedy týká společenských a politických postojů, krátce řečeno náboženstvím inspirované ideologie, a ne pouze náboženské praxe.

Radikalizace a islám

Používaný termín radikalizace islámu (nebo radikální islám) vykazuje právě tuto kategorickou chybu – nerozlišování mezi náboženstvím a ideologií. Implikuje totiž představu, že určité náboženství je vždy potenciálně radikalizovatelné, protože jeho přívržence lze umístit na škále umírněný – středový – radikální. Znamená to, že toto náboženství v podstatě chápeme jako ideologii, tedy jako doktrínu určenou k motivaci k nějaké akci. Vnímání islámu jako ideologie je zejména v poslední době rozšířený stereotyp. Je také jádrem islamofobního postoje antiislamistů, kteří redukují islám na několik domnělých vlastností a principů – expansionismus, nepřátelství proti Západu, civilizační komplex.² Odrážejí tím ale přesně podstatu určité formy ideologie, vzniklé v islámském kontextu, ale ne náboženskou tradici jako takovou.

Ideologie je však něco jiného než náboženství. Ideologie znamená (zde volně podle encyklopedie Britannica) společenskou a politickou doktrínu, která obecně vykládá svět, definuje jeho základní problém, se kterým je třeba bojovat, navrhuje jeho systematické řešení pojaté jako model společenské a politické organizace a určuje způsob jeho uskutečnění, čili definuje a motivuje politickou akci, pro kterou rekrutuje a indoktrinuje přívržence.³ Právě v kontextu ideologie dochází k radikalizaci: jelikož definuje problémy, řešení a cíle, může se ideologizovaný jedinec rozhodnout ne pro reformní a postupné naplňování svých cílů, ale pro radikální postup (revoluci, sabotáž systému) a radikální prostředky (násilí, hlásání netolerance, polarizaci).

Islám podobně jako křesťanství neinterpretuje imanentní politický svět na základě označení nějakého základního problému, nepředepisuje určitý

² Viz Zora Hesová, Tři vrstvy protiislámských postojů, v: Islamofobie po česku, Akademia 2017 (v tisku)

³ Encyclopedia Britannica: „Ideology may mean any kind of action-oriented theory or any attempt to approach politics in the light of a system of ideas. Ideology in the stricter sense stays fairly close to Destutt de Tracy's original conception and may be identified by five characteristics: (1) it contains an explanatory theory of a more or less comprehensive kind about human experience and the external world; (2) it sets out a program, in generalized and abstract terms, of social and political organization; (3) it conceives the realization of this program as entailing a struggle; (4) it seeks not merely to persuade but to recruit loyal adherents, demanding what is sometimes called commitment; (5) it addresses a wide public but may tend to confer some special role of leadership on intellectuals. Dostupné online: <https://www.britannica.com/topic/ideology-society>

společenský a politický model ani prostředky k jeho dosažení⁴, ale je duchovní, myšlenkovou a právní tradicí⁵, etickou praxí, zdrojem hodnot a morálních aspirací, jakož i někdy náročné náboženské disciplíny. V křesťanství vnímáme snáze rozdíl mezi ideologií a náboženstvím. Příklady ideologie jako komunismus, fašismus, ale i politický katolicismus v tzv. německých kulturních válkách na konci 19. století jsou jasně oddělitelné od komplexní křesťanské duchovní tradice a institucionální historie. V případě islámu je rozlišení méně intuitivní, protože islám není v Evropě tak dobře znám a protože ve spojení s islámem se hovoří nejčastěji právě o džihádismu, který oněch pět aspektů ideologie jasně vykazuje.

Radikalizace a fundamentalismus

Islamismus je politickou ideologií islámské inspirace a v jeho případě je zcela legitimní hovořit o umírněnosti či radikalizaci. Vznikla ve 20. letech 19. století jako způsob obrody a mobilizace muslimů, kteří se snažili osvobodit od evropského kolonialismu, a to jak politicky, tak i kulturně. Islamismus nejstaršího islamistického hnutí, egyptského Muslimského bratrstva (MB) definuje zásadní politický problém (kulturní zaostalost muslimů vůči koloniální Evropě a jejich politickou nesvéprávnost), vykládá svět (tvrzením, že muslimové ztratili svou privilegovanou pozici, protože se zřekli svého náboženství a své kulturní autenticity), nabízí řešení (islámský společenský a politický řád jako cíl), definuje metodu (kulturní, náboženskou, politickou obrodu) a akční plán (společenský aktivismus, tzv. islamizaci společnosti).

Islamismus Muslimských bratří je na rozdíl od islámu ideologií, která se může radikalizovat, tedy legitimizovat protisystémové postoje a násilí, anebo se naopak může stát středovým hnutím reformního charakteru. MB si prošli svou radikalizací v 60. letech 20. století: ideologická radikalizace se přičítá Sayyidu Qutbovi a reakci na represe Násirovy republiky. Důsledkem byl např. atentát na prezidenta Anwára Sádáta. V 80. letech MB od násilí odstoupili a soustředili se na vzdělávací a přesvědčovací práci ve společnosti (tzv. islámskou obrodu zespoda). Dnes většina hnutí typu MB (s výjimkou např. Hamásu) odmítá násilí, přistoupila na demokracii jako nejlepší způsob naplňování svých cílů, zakládá politické strany, tam, kde může, se účastní voleb a podílí se na vládnutí v koalici s jinými stranami (např. v Tunisku a Maroku).

Islamistická hnutí a strany typu MB jsou dnes označovány za středové, protože se zřekly extremismu. Jsou ale často společensky neliberální (zejména ve vztahu k ženám a náboženským menšinám) a také politicky neliberální (jejich základem není sekulární politické myšlení). Obecně ale platí, že participace na alespoň částečně demokratické politice vede k větší umírněnosti a pragmatismu tak, jak se zatím ukazuje na případu tuniské islamistické strany Nahda a marocké Strany spravedlnosti a rozvoje. Problémem politicky neliberálních stran tedy není jejich potenciální radikalizace, ale spíše riziko majoritního chování (které není vyhrazeno jen islamistům): bývalý egyptský prezident Mursí a současný turecký prezident Erdoğan mají tendenci nerespektovat ostatní, uzurpovat si moc a prosazovat konzervativní společenský pořádek. Samotný problém radikalizace se týká politizovaného fundamentalismu.

⁴ O vztahu islámu ke státu a politice se vedou kontroverze a lze konstatovat přinejmenším to, že o tématu nepanuje ani minimální shoda. Dobrý přehled státnosti v islámu např. zde: Ayubi, Nazih N., Nader Hashemi and Emran Qureshi. "Islamic State." In *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*. Oxford Islamic Studies Online, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0394> (accessed Apr 27, 2017).

⁵ Šaría jako právní škola staví do popředí určité hodnoty jako zejména spravedlnost, ale konkrétní společenský a politický systém nepředepisuje. O islámském právu zde: Z. Hesová, 6x o právu šarí'a, online: <http://www.amo.cz/cs/azylova-a-migracni-politika-eu-do-roka-a-do-dne/6x-o-pravu-saria/>

Fundamentalismus

Fundamentalismus obecně označuje moderní náboženské proudy v křesťanství, judaismu, islámu i hinduismu, vyznačující se doslovným výkladem základních textů, (někdy urputným) lpěním na několika základních principech svého náboženství a snahami o jejich realizaci v komunitách skrze puritanistickou praxi. V islámu jim odpovídá tzv. salafíja (následování praxe předků). Výraz "salafismus" je dnes pojem často skloňovaný jako synonymum pro islámský fundamentalismus. Sdružuje různorodé puritanistické proudy, od zcela nepolitických po násilné a džihádistické.

Avšak termíny jako fundamentalismus a islamismus jsou importované ze Západu, jejich ekvivalenty v arabštině neexistují a arabské termíny mají často jinou, méně negativní konotaci. „Islámíja“, arabský výraz pro islamismus, označuje nesekulární politické proudy inspirované islámem. Nejbližší arabský termín pro fundamentalismus je pojem „salafíja“, který má ale v zásadě neutrální konotace: následovat zbožné předky je v principu chváleno. Arabština má ale velmi negativně konotovaný pojem pro extremismus (al-tataruf), který znamená překračování mezí a porušování principu umírněnosti v náboženství, zlatého středu mezi extrémy (např. mezi laxností a excesivním zápalem). Je třeba tedy různé proudy rozlišovat a izolovat ty „extrémní“, které jsou vystaveny riziku radikalizace.

Salafismus

Salafismus jako každý fundamentalismus je typ ideologie. Právě vztah k politice a k násilí odlišuje zásadně různé proudy islámského fundamentalismu. Salafismus se dělí na nepolitický, aktivistický a násilný.

NEPOLITICKÝ SALAFISMUS

Tzv. kvietistický salafismus je prvotní a dodnes nejrozšířenější formou islámského fundamentalismu. Vznikl jako náboženský postoj soustředěný na správnou praxi, odpovídající vzoru jednání proroka a prvních muslimů. Proto se zabýval studiem tzv. hadísů, rčení a skutků proroka, kterých jsou tisíce sebrány v několika kanonických sbírkách hadísů, například v tzv. Sahih Muslim a Sahih al-Bucharí. Nemají koránský statut zjevení, ale pomáhají v „operacionalizaci“ často mnohoznačných, abstraktních a poetických koránských veršů, tedy v jejich pochopení na základě praktického vzoru po napodobování.

Salafismus ale není jednotné hnutí a mezi salafisty nepanuje shoda o závazném vzoru chování. Naopak panují spíše intenzivní kontroverze a dlouhodobé debaty. Někteří prominentní první salafisté se zcela zasvětili studiu hadísů, jako konzervativní damašský šejch Albání (1914–1999). Po jejich vzoru se zasvětili přívrženci tzv. vědecké salafíji, která uznávala limity osobního vědění a určitý teologický pluralismus. Šejch Albání například zastával mimo jiné názor, že Korán a hadisy nepředepisují šátek pro ženy. Většina salafistů má opačný názor, ale závazná autorita nebo instituce neexistuje: salafisté jsou velmi volná síť, organizovaná kolem desítek učenců.

AKTIVISTICKÁ IDEOLOGIE

Salafisté se prakticky až do arabského jara aktivní politiky stranili. Na rozdíl od islamistů se salafisté do roku 2011 systematicky odmítali účastnit politiky, kterou chápali jako něco, co rozděluje muslimy. Salafismus je v tomto smyslu konzervativní a historicky podporoval existující politický systém v zemi. Teprve

v posledním desetiletí se pod vlivem islamismu část salafistů začala v politice vyjadřovat, nejprve v Saúdské Arábii, o roce 2011 i jinde, ale vzápětí se většinově opět přiklonil k podpoře stávajících režimů.

Henri Lauzière popisuje proces přerodu, Z puritanismu se postupně vytvořila všeobsažná sociální metoda, ideologie, která obsahuje celé spektrum náboženských doktrín: od teologie přes náročnou osobní etiku a společenskou, rodinnou morálku, až po rituální předpisy a právní principy.⁶ Jakožto ve své podstatě ideologie, jakkoli nejednotná a odmítající násilí, se i aktivistický salafismus může do určité míry politizovat a představovat tak riziko například pro určité aspekty demokratického pořádku a tolerance ve společnosti. Některé skupiny mají tendenci se segregovat, ve svém středu prosazovat neliberální principy nebo provádět proselytismus: získávat si nové příznivce indoktrinací. Obecně ale platí, že tzv. političtí salafisté jsou často pragmatičtí. Příklady ukazují, že pod tlakem státu, utvrzujícího své principy, se političtí salafisté podvolí a přizpůsobí podmínkám.

Prvním příkladem je aktivistická skupina saúdských náboženských intelektuálů, tzv. saḥwa, kteří v 90. letech kritizovali saúdský systém ze salafistických pozic inspirovaných islamismem (např. v spolupráci saúdského krále s USA). Saúdský režim reagoval represivně, nová saḥwa je zdrženlivější a se saúdským režimem spolupracuje. Podobně jako dřívější egyptští MB i aktivističtí salafisté upustili od konfrontační politiky a soustředí se na společenské, proselytické působení a na budování mezinárodních salafistických sítí. Druhým prominentním příkladem jsou egyptští salafisté, kteří nejprve odsuzovali revoluci, potom sami založili politické strany a vstoupili do voleb v roce 2011, získali čtvrtinu hlasů, v armádním puči proti islamistickému prezidentu Mursímu ale podpořili vojenskou vládu.

Třetím příkladem jsou rychle rostoucí salafistické skupiny v Německu, provádějící otevřený proselytismus. Jednou z nich je aktivní skupina Die wahre Religion (DWR, Pravé náboženství), otevřeně vyhledávající německé konvertity například skrze kampaň veřejného rozdávání Koránu nazvanou Lies! (Čti!). Německá policie scénu několika tisíc politických salafistů sleduje a pravidelně proti ní po nasbírání důkazů zasahuje. Naposled obvinila vůdce DWR z protizákonné činnosti a DWR zakázala. Podle islamoložky Claudia Dantschke policejní činnost nutí pragmatickou část spektra přizpůsobit se a uznat hranice diktované zákonem. Ta se násilné rétoriky zříká a nepodporuje například otevřeně džihád v Sýrii.

DŽIHÁDISTICKÝ SALAFISMUS

Část politizovaných salafistů a islamistů se kvůli nesplněným nadějím arabského jara, nebo konkrétněji kvůli neúspěchu politické liberalizace v arabském světě a tzv. kontrarevoluci, přijala radikální, násilné a revoluční postoje. Je třeba zdůraznit slovo revoluční. S obnovením al-Káidy v Sýrii, a zejména se vznikem tzv. islámského státu v Iráku a Sýrii, džihádistický salafismus přidal důležité elementy k původnímu protiamerickému džihádismu al-Káidy: teritoriálně ukotvený utopický projekt a právě explicitní protizápadní apokalyptickou ideologii. Původní islamističtí a džihádističtí radikálové měli nerealizovatelné cíle: svrhnout vlastní sekulární vlády, respektive vytlačit vliv USA ze svých zemí, a neuspěli. Dnešní radikálové budují existující stát a věří, že jejich boj je součástí finální konfrontace dobra a zla, islámu a Západu.

Krátký přehled islamistických a fundamentalistických proudů podtrhuje následující: části islámského světa, zejména arabské země, si ve 20. století prošly řadou procesů, ve kterých docházelo k masovým jevům ideologické

⁶ Odkaz na publikaci a rozhovor s autorem: Jadaliyya, 29. 3. 2017, New Texts Out Now: Henri Lauzière, The Making of Salafism: Islamic Reform in the Twentieth Century; online: http://www.jadaliyya.com/pages/index/26283/new-texts-out-now_henri-lauzi%C3%A8re-the-making-of-sal

mobilizace a politického násilí: zmínit je třeba dekolonizaci a osvobozenecká povstání, národní revoluce nebo islamistické mobilizace 80. let. Vedle nacionalismu a státního autoritářství byly jedním ze zdrojů mobilizace a násilí také různé ideologie islámské inspirace. V 50.–80. letech to byli islamisté, v 90. letech 20. století pak džihádisté typu al-Káidy. Radikalizace ve světě islámu se dnes týká výlučně ideologického salafismu, tedy těch puritánských proudů, které se chápou jako revoluční, protisystémové a zapojují se do toho, co chápou jako boj mezi islámem a Západem.

Radikalizace jako proces

Radikalismus se tedy dotýká ideologií, přesněji jednotlivců zastávajících určitou ideologii, a ne celých náboženství. Konkrétní pohled na samotnou radikalizaci, tak jak je zpracována v dnes již obsáhlé literatuře a v pracích specialistů na deradikalizaci, ale ukazuje, že výše uvedené ideologie jsou pouze kontextem a jedním z mnoha faktorů samotné radikalizace. Pro chápání jevu radikalizace jsou zásadní individuální proces radikalizace, skupiny, které jsou nositeli radikalizace a sociální kontext.

Procesy radikalizace

Prvním momentem je fakt, že radikalizace je individuální proces, podmíněný řadou sociálních a psychologických motivací, z nichž ta ideologická je pouze jeho dílčí částí. Chris Allen definuje radikalizaci jako „proces přijetí extrémistického systému přesvědčení, včetně ochoty používat, podporovat nebo usnadňovat násilí jako metodu k provádění společenských změn.“⁷ Allen rozlišuje kognitivní a násilnou radikalizaci. Kognitivní radikalizace znamená přijímání myšlenek, kterými se jednotlivec nápadně vyhrazuje proti společenskému pořádku, delegitimizuje jej a vyhledává radikální alternativu. K těmto názorům patří rozdělování světa na „my“ a „oni“, sociální segregace nebo bojkotování běžných prostředků společenské změny, jako je participace v demokratických institucích. Druhý aspekt radikalizace je násilná radikalizace, tedy přijetí názoru, že násilí je legitimní nástroj k dosažení cíle. Samotné přistoupení na radikální pozice je ale individuálně podmíněno tzv. motivátory.

Proces radikalizace bývá vysvětlován celou řadou těchto motivačních faktorů a popsán jako posloupnost různých fází, které vedou od kognitivní k násilné radikalizaci. Zmíníme jen některé: G. Kepel a F. Khosrokhavar vysvětlují radikalizaci jako výsledek (sociální, materiální, politické) frustrace a kontaminace radikálními myšlenkami⁸, k níž dochází často například ve vězení, ale i na internetu. Marc Sageman popisuje čtyřfázový model radikalizace založený na pocitu morálního rozhořčení (pocit nespravedlnosti), přijetí určité ideologické interpretace světa, která odpovídá určité subjektivní zkušenosti, například diskriminaci, neúspěchu, pokoření, a na styku s mobilizačními sítěmi, ve kterých dochází k potvrzení světonázoru, interpretaci frustrací a náboru.⁹

Vedle sociální frustrace analýzy nejčastěji zmiňují důležitý motiv hledání identity zejména mladých potomků přistěhovalců, dále osobní a často i rodinné styky s lidmi již radikalizovanými, jakož i nápadně malou znalost islámu a Koránu

⁷ Charles E. Allen, „Threat of Islamic Radicalization to the Homeland,” Testimony before the U.S. Senate Committee on Homeland Security and Government Affairs, March 14, 2007, p. 4. dostupné online: <https://www.investigativeproject.org/documents/testimony/270.pdf>

⁸ Kepel, G. (2004). *The war for Muslim minds: Islam and the West*. Harvard University Press; Khosrokhavar, F. ([2003] 2005), *Suicide bombers: Allah's new Martyrs*, London: Pluto Press

⁹ Sageman, Mrc, *Understanding Terror Networks* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004)

a nízký věk. Olivier Roy interpretuje radikalizaci evropské islámské mládeže jako nihilistickou generační revoltu, která není náboženská ve své podstatě, ale která nachází v islamistické ideologii formu, v níž se může projevit.¹⁰ Všechny analýzy se ale shodují v jednom: jednoznačně popsat jednotný, typický profil budoucího radikála nelze,¹¹ mezi radikalizovanými se mísí lidé ze znevýhodněných i z dobře integrovaných tříd, ženy i muži, potomci muslimů i nápadně vysoká část konvertitů.

Právě nízký věk velké části rekrutů napovídá tomu, že aktuální fáze salafistické radikalizace je jev spojený především s mládeží.¹² Vedle Roye důležitost tohoto aspektu potvrzuje i francouzský psychoanalytik Fethi Benslama ve svých publikacích o moderní přechodové krizi mládeže;¹³ německá islamoložka Claudia Dantschke hovoří o radikální mládežnické subkultuře politického salafismu¹⁴, která kromě komunity a ideologie nabízí i vlastní jazyk, styl v hudbě, poezii, oblékání, a v chování a s tím spojený specifický typ revolty skrze ostentativní střídmost a puritanismus ve společnosti materiální opulence.

Mobilizační síť

Druhým faktorem radikalizace je styk s mobilizačními sítěmi. I zde je náboženská ideologie jen jedním z aspektů radikalizace; ten druhý, stěžejní, je vztah dané skupiny k násilí. Lorenzo Vidino rozlišuje tři typy islamistických hnutí v Evropě ne podle ideologie samotné, ale podle vztahu k politickému a společenskému systému: násilné protisystémové (violent rejectionists), nenásilné protisystémové (non-violent rejectionists) a participační. „Násilní odpůrci, často označovaní jako džihádisté, jsou jednotlivci a sítě, kteří jsou často spojeni nebo inspirováni al-Káidou, odmítají účast v demokratickém systému a využívají násilí k prosazování svých cílů. Násilní odpůrci jsou obecně hlavními, ne-li jedinými cíli evropských programů protiradikalizace. Nenásilní odpůrci jsou jednotlivci a skupiny (jako je Hizb ut-Tahrir), kteří otevřeně odmítají legitimitu jakéhokoli vládního systému, jenž není založen na islámském právu, ale alespoň veřejně a otevřeně nepodporují používání násilí k dalšímu cíli. Nakonec participační hnutí jsou jednotlivci a skupiny, kteří se drží svého typu islamismu, ale obhajují interakci se společností jak na mikroúrovni prostřednictvím lokálního aktivismu, tak na makroúrovni prostřednictvím účasti na veřejném životě a na demokratickém procesu. Muslimské bratrstvo, navzdory rozmanitosti mnoha jeho inkarnací v celosvětovém měřítku, může být zařazeno do této kategorie.“¹⁵

Ve zkušenostech z evropských zemí se ukazuje, že uznání a zapojení do formálních vztahů se státy vede právě ideologické islamisty typu MB k umírnění svých politických postojů a strategií, k formulaci pragmatických návrhů soužití islámské menšiny se sekulárním státem a k loajalitě ke státnímu zřízení – jedním z mnoha příkladů jsou postoje Federace islámských obcí v Evropě,

¹⁰ Olivier Roy, *Le djihad et la mort* (seuil 2016); O. Roy, *The Islamization of radicalism*, Mada mars, 11. 1. 2016, online: <http://www.madamasr.com/en/2016/01/11/opinion/u/the-islamization-of-radicalism/>

¹¹ Chahla Beski-Chafiq, *Youth and Islamist Radicalisation* Lille, France, Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR), April 2010, online: <http://bit.ly/2oNcoE5>

¹² Mezi 680 „zahraničními bojovníky“ z Německa, kteří se vydali do Sýrie, byla převážná většina ve věku 16-25 let. *Syrien-Ausreisende und -Rückkehrer* <http://www.bpb.de/politik/extremismus/islamismus/207441/syrien-ausreisende-und-rueckkehrer>

¹³ Viz Fethi Benslama: *Un furieux désir de sacrifice, le surmusulman*, Paris, Seuil, 2016; *L'idéal et la cruauté, subjectivité et politique de la radicalisation*, Lignes, 2015

¹⁴ Claudia Dantschke, *Ohne Musik geht es nicht Salafismus und „Nasheeds“* (Anasheed) in Deutschland, *Journal EXIT Deutschland*, <http://journals.sfu.ca/jed/index.php/jex/article/viewFile/85/114>

¹⁵ Lorenzo Vidino, *Home-Grown Jihadism in Italy: Birth, Development and Radicalization Dynamic* (ISPI – Istituto per gli Studi di Politica Internazionale – Milano, 2014), . 12

organizace blízké MB, vyjádřené v Chartě evropských muslimů z roku 2008.¹⁶ Podobně působí represivní a prevenční politika států: stíhání několika násilných ideologických a džihádistických skupin (jako byli al-Muhajiroun ve Velké Británii, tzv. Sauerland-Gruppe v Německu) a výrazně radikalizovaných jednotlivců donutilo ty, kteří si chtěli zachovat veřejnou působnost, k alespoň navenek deklarované umírněnosti a spolupráci.

Radikalizace ve veřejném prostoru tedy podléhá vlivu činnosti trestních orgánů, které určují hranice přípustného chování a omezují v působnosti nejrizikovější skupiny, jako jsou násilní salafisté. Další zmínění nenásilní ideologičtí anti-systémoví salafisté jsou ale do určité míry také problematickou skupinou: nelegitimizují sice násilí, ale mohou naplňovat druhou polohu radikalizace, odmítavý postoj k demokratickému zřízení a rozšiřování netolerantních postojů. Znalkyně scény, zmíněná Claudia Dantschke, rozděluje salafisty v Německu na čtyři skupiny: apolitickou, nenásilnou politicky-misionářskou, násilí obhajující politicky-misionářskou a džihádistickou. Právě ta druhá, nenásilná, ale politizovaná, je nejpočetnější a patří do ní nezřídka osoby a hnutí, kterým daly represivní orgány najevo jasné hranice zákonnosti, jež většina politických salafistů respektuje.¹⁷

Pro upřesnění, počet salafistů v Německu byl v roce 2016 vyčíslen na 9 600,¹⁸ přičemž počet jednotlivců s ambivalentními postoji a schopných násilí (džihádistů) byl odhadován v roce 2014 asi na 850 a počet džihádistů – rekrutérů či těch, kteří mají přímé vztahy s mezinárodním džihádem, na 139. Ve Francii se počet salafistů odhaduje na 12-15 000 z asi 5 miliónů muslimů; a salafistických mešit je asi 100 z 2500 celkových.¹⁹ Počet salafistů v evropských zemích je velmi malý, ale zvyšuje se.

Prevence

Po teroristických útocích v Evropě z let 2004–2005 začaly evropské státy systematicky kontrolovat potenciální zdroje radikalismu, zejména některé militantní mešity, zakazovat skupiny vyzývající k násilí a spolupracovat s islámskými obcemi na prevenci extrémismu. Vedle toho ale státy postupně vyvíjejí programy pro omezování vlivu náboženského extrémismu. Jsou cílené jak na tzv. kontranarativy tak na prevenci. Ty první, jako britská společnost Quilliam, posilují veřejný vliv uznávaných lídrů, ale také muslimů, kteří si prošli zkušeností extrémismu a odrazují od ní mládež. Druhé se věnují radikalizaci ohrožených skupin mládeže. Většinou jde o programy poradenství a asistence pro ty, kteří vykazují určité znaky – změnu názorů, izolaci – a pro jejich rodiny, pro školy a další instituce, které s mládeží pracují. Programy pomáhají jednotlivcům se z vlivu salafistické nebo militantní „sektu“ osvobodit, a také předcházet indoktrinaci skrze programy určené mládeži. V tom spolupracují s islámskými obcemi.

Nejen ty, ale i se zákony respektující, nenásilné skupiny mohou být efektivními partnery v obraně proti šíření násilné ideologie. Claudia Dantschke,

¹⁶ European Muslim Charter, dostupné online na:

http://www.cie.ugent.be/documenten/muslim_charter.pdf

¹⁷ Claudia Dantschke, »Lasst Euch nicht radikalisieren!«—Salafismus in Deutschland, in: Thorsten Gerald Schneiders, Salafismus in Deutschland_ Ursprünge und Gefahren einer islamisch-fundamentalistischen Bewegung-(Berlin, transcript 2014)

¹⁸ Zahl der Salafisten in Deutschland stark gestiegen, Sueddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/news/panorama/kriminalitaet-zahl-der-salafisten-in-deutschland-stark-gestiegen-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-161222-99-637304>

¹⁹ Le salafisme, une présence faible, mais croissante: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/09/17/01016-20120917ARTFIG00480-le-salafisme-une-presence-faible-mais-croissante.php>; L'inquiétante expansion du salafisme en France: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/09/17/01016-20120917ARTFIG00480-le-salafisme-une-presence-faible-mais-croissante.php>

mimo jiné i vedoucí deradikalizačního projektu Hayat v Berlíně, se staví proti paušalizaci a obhajuje rozlišování konkrétních skupin podle jejich postoje k násilí: „Obecná kriminalizace všech salafistů je kontraproduktivní zvláště s ohledem na to, že vede k izolaci těch, kteří politické násilí odmítli. Jedná se o nenásilné misijní skupiny a zejména o puristy, kteří se uvnitř salafistického spektra nejvíce staví proti džihádistické propagandě, kritizují ji a někdy se také aktivně snaží proti ní teologicky argumentovat.²⁰ Ovšem spolupráce se salafisty probíhá s podstatným omezením – státy si je nepřejí legitimizovat v očích širší muslimské veřejnosti. Naopak podle zprávy o evropských deradikalizačních programech se ukazuje jako praktické spojovat prevenci salafistického a pravicového extrémismu. Nejen proto, že oba typy radikalizace vykazují řadu podobností, ale i proto, že takto pojaté programy se zbavují podezření, že stigmatizují islám, a získávají tak větší efektivitu.²¹

Podle zprávy o zkušenostech deradikalizačních programů v Evropě se dané programy stále častěji odvracejí od projektů specificky mířených na teologii nebo na ideologii samotnou a na podporu vyvažujících liberálních islámských skupin, a zaměřují se na jednotlivce v ohrožení i na posílení jednotlivce ve společnosti skrze vzdělávací programy a osobní empowerment.²²

Závěr

Závěrem lze tedy zpřesnit v českém prostředí často používané pojmy: Radikalizace ve svém politickém významu znamená ospravedlňování použití násilí pro dosažení určitého cíle nebo postoje ohrožujícího ústavní pořádek a společenskou toleranci. Hranice radikalismu ale v konkrétních případech určuje zákon.

Hovořit o radikalizaci islámu nebo muslimů je z výše uvedených důvodů nesprávné: radikalizují se ti, kteří přijali za svůj určitý ideologický pohled na svět a legitimizují nedemokratické prostředky k naplnění svých politických cílů, v případě muslimů jsou to fundamentalisté, přesněji političtí salafisté. Samotná radikalizace není ale podmíněna pouze ideologií daných skupin. Ideologie jsou dnes na internetu přístupné pro kohokoli, politicky antisystémové a násilné postoje ale přijímá za své pouze marginální část muslimů. Jedná se o ty, kteří podstoupili individuálně podmíněný proces radikalizace, např. začleněním se do specifické salafistické subkultury. Běžní muslimové – muslimské obce a někdy i nenásilní političtí salafisté samotní – jsou naopak partnery v procesech prevence a deradikalizace.

²⁰ Claudia Dantschke, Ohne Musik geht es nicht Salafismus und „Nasheeds“ (Anasheed) in Deutschland, Journal EXIT Deutschland 2014,

<http://journals.sfu.ca/jed/index.php/jex/article/viewFile/85/114>

²¹ James Brandon, Lorenzo Vidino, European Experiences In Counterradicalization; CTC, West Point, June 21, 2012: online: <http://bit.ly/2qj7XSk>

²² James Brandon, Lorenzo Vidino, European Experiences In Counterradicalization; CTC, West Point, June 21, 2012: online: <http://bit.ly/2qj7XSk>

Přehled programů prevence radikalizace

Velká Británie

Program Prevent (2003-2017)

Oficiální dokument: <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011>

Seznam článků na The Guardian: <https://www.theguardian.com/uk-news/prevent-strategy>

Londýn: Projekt Quilliam: <https://www.quilliaminternational.com/about/>

Německo

Violence Prevention Network: <http://www.violence-prevention-network.de/en/>

Berlín: Hayat Deutschland: <http://www.hayat-deutschland.de/>

Francie

Národní centrum pro asistenci a prevenci radikalizace (Centre national d'assistance et de prévention de la radicalisation, CNAPR) - 2016

Odkaz: <http://www.interieur.gouv.fr/Dispositif-de-lutte-contre-les-filieres-djihadistes/Assistance-aux-familles-et-prevention-de-la-radicalisation-violente>

Nizozemsko

Akční plán proti polarizaci a radikalizaci

Odkaz: https://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/E9353925-A523-41C6-94F1-643EACF826CC/o/minbizoo7_actieplanukv3.pdf

Dánsko

A common and safe future: An action plan to prevent extremist views and radicalisation among young people.

Odkaz:

<http://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/A%20common%20and%20safe%20ofuture%20-%20Danish%20Action%20Plan%20to%20prevent%20extremism.pdf>

Aarhus:

https://www.aarhus.dk/sitecore/content/Subsites/Antiradikalisering/sindsats/Home/Om-radikalisering.aspx?sc_lang=en

København: Projekt VINK

Odkaz: <https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-files/Recommendations%20of%20the%20Expert%20Group%20-%20Municipality%20of%20Copenh...pdf>

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO)

AMO je nevládní nezisková organizace založená v roce 1997 za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Tento přední český zahraničně politický think-tank není spjat s žádnou politickou stranou ani ideologií. Svou činností podporuje aktivní přístup k zahraniční politice, poskytuje nestrannou analýzu mezinárodního dění a otevírá prostor k fundované diskusi.

+420 224 813 460

www.amo.cz

info@amo.cz

Žitná 608/27, 110 00 Praha 1

www.facebook.com/AMO.cz

www.twitter.com/amo_cz

www.linkedin.com/company/amocz

www.youtube.com/AMOCz

Zora Hesová

Zora Hesová je analytička Výzkumného centra AMO se zaměřením na integraci muslimů v Evropě, náboženská hnutí a sekularismus.

zora.hesova@amo.cz

[@zora_hes](https://twitter.com/zora_hes)

Briefing paper byl vypracován v rámci projektu Debunking myths about migration and integration of Muslims in Europe. Briefing paper vznikl s podporou pražské kanceláře Heinrich-Böll-Stiftung. Názory a stanoviska v něm vyjádřené nepředstavují názory Heinrich-Böll-Stiftung.